

Парайдин уулу Ш.

**КОРРУПЦИЯ ТҮШҮНҮГҮНҮН ПАЙДА БОЛУУ ЖАНА
ЖАЙЫЛУУ ТАРЫХЫ**

Парайдин уулу Ш.

**ИСТОРИЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И РАСПРОСТРАНЕНИЯ
ПОНЯТИЯ КОРРУПЦИЯ**

УДК: 323.2.510

Бул макалада коррупция түшүнүгүнүн пайда болуу тарыхы, анын укуктук калыптануусу каралган.

В данной статье рассматривается история возникновения коррупции, и его становление как правового понятия.

This article discusses the history of corruption and its formation as a legal concept.

Тээ байыркы доордон эле, коррупциялык укук бузууларга каршы күрөшүүнүн суроолору көптөгөн атактуу ойчулдардын көңүлүн буруп келген. Мына ушуга байланыштуу окуп үйрөнүүнүн негизи болуп байыркы мезгилдин ойчулдары Аристотелдин, Платондун, Конфуцийдин, ошондой эле мамлекеттүүлүк теорияларынын концепциясын негиздөөчүлөрү Дж.Локктун, Ш.-Л. Монтескьенин, Ж.-Ж. Руссонун, Б. Франклиндин эмгектери негиз болуп алынды.

Чиновниктердин коррупциясы жөнүндөгү эскерүүлөрдү б.э.ч. XXIV кылымдын экинчи жарымындагы Байыркы Вавилондогу архивдерден кездештирсек болот. Кийинчерээк б.э.ч. XIX кылымда Хаммурапи падышасынын Мыйзамында бул кубулушка карата өзгөчө орун берилип, өзгөчө жаза каралган.

Белгилүү болгондой, Рим укугунда коррупция түшүнүгүнө мындай аныктама берилген «жабыркатуу, сындыруу, талкалоо сатып алуу» түшүнүгү камтылып сот практикасындагы укукка каршы келген аракеттер саналаган. Рим концепциясына ылайык, жалпы элдик укук мамлекеттик кызыкчылыктарды чагылдырса, ал эми жеке укук, жеке жактын кызыкчылыктарын караган.

Жеке укук менен жалпы элдик укук коомдук мамилелерди жөнгө салуу ыкмасы менен айрымаланышат. Кээ бир чөйрөдө мамлекеттик бийлик жарандарга аныкталган учурларга аныкталган шарттардагы жүрүм турумду аныктайт. Бул нерсеге жалпы укуктук тармактарына: мамлекеттик, кылмыш, финансы укуктары жана башкалар кирет.

Жеке укук же жарандык укук чөйрөсүндө мамлекеттик бийлик мамилелерди бийлөө менен жөнгө салуудан карманат. Бул жерде өз алдынча бирдиктерге жөнгө салуу мүмкүнчүлүгү берилип,

алар укуктун субъектиси катары катышат. Мындай субъектилерге өз алдынча индивиддер (физикалык жактар) жана өз алдынча жасалма уюмдар (бирикмелер жана уюмдар) же башкача айтканда юридикалык жактар кирет. Бардык бул укуктун субъектилери өз алдынча эрктин жана демилгени алып жүрүүчүлөр болуп, аларга өз ара мамилелерди жөнгө салуу мүмкүнчүлүгү каралган. Мамлекет бул мамилелерди мажбур аныктаган эмес, ал аны коргоочу органдын көз карашын ээлеп, ал башка бирөөлөр тарабынан аныкталат.

В.И. Ванцев ынангандай «коррупция» термини рим укугунда юридикалык формага жана мазмунга ээ болгон» деген ою менен макулбуз» [83, с. 18].

Биздин оюбузча азыркы учурдагы коррупция түшүнүгү Рим укугунун институттары менен кошо келе жатат. Римдик укук таануучулар коррупциялык укук бузуунун универсалдуу курамын, же коррупциялык укук бузуулардын так аныкталган тизмегин аныктоого далалат кылышкан эмес.

Ошондой эле коррупциянын жайылышына акча мамилелеринин өнүгүшү, мамлекеттик аппараттын санынын өсүшү, мамлекеттик бийлик бутагынын өсүшү көмөктөшкөн деген божомолго алып келет.

Ф.Аквинскийдин ою боюнча бул мезгилде коррупция, коомдун коррупцияланыш маңызын ачып берүүчү катары каралганын аныктайт. [80, с. 256].

Ошону менен бирге коомдун өнүгүшүнүн орто кылымдардагы абалы коррупцияны антисоциалдык кубулуш катары кароо боюнча жаңы түшүнүүнү пайда кылгандыгынан бүт көөмгө сиңип кеткен. Коррупция мыйзамдан четтеген фундамент катары каралган.

В.И. Ванцевдин ою боюнча, бул мезгил Европадагы борборлоштурулган мамлекеттердин жана азыркы учурдагы укуктук тутумдун пайда болушу менен дал келген. Бийлик үчүн күрөш коррупцияны мамлекеттик коопсуздуктун маанилүү фактору катары гана болбостон, бийликти басып алуунун натыйжалуу куралы катары да болгон. [83, с. 20].

Томас Гоббс өзүнүн изилдөөлөрүндө мындай деп жазган:

«Өзүнүн байлыгы менен маашырланган адамдар, мамлекеттик юстициянын коррупцияланышынан, же акчанын жардамы, же башка сыйлар

менен ырайым алабыз деген үмүттө кылмышты коркпостон жасап, жазадан качып кетүү мүмкүн деген ойдо болушкан. Коррупция ар мезгилде, ар кандай азгыруулар менен бардык мыйзамдарга жек көрүү келип чыгаруучу тамыр катары саналган» [80, с. 363].

Мындан келип чыккандай, коррупция түшүнүгү социалдык ооруунун маанисин кабыл алып, олигархтарды жана мамлекеттик эң жогорку бийлик органдарын жабырлантып, азыркы учурдагы изилдөөлөрдө бекеринен «жогорку төбөлдөрдүн коррупциясы» же «жогоркулардын коррупциясы» деп аталган эмес» [80, с. 367].

Е.И. Темнов жана А.В. Березовская, бул боюнча мындай белгилеп кетишет: «коррупция түшүнүгү боюнча акцент бул кубулуштун кылмыш-укуктук жана криминологиялык белгилерине жылдырылган. Коррупция түшүнүгү боюнча акыркы айрымачылыктарды түзүү боюнча өбөлгө түзүлгөн: *коррупция түшүнүгү өз кызыкчылыктары үчүн коомдук кызыкчылыктарды көзгө илбей, жана коррупция өзү буюу максатында мамлекеттик кызматчы тарабынан ыйгарым укуктарын кылмыштуу пайдалануу катары баяндалган.* [77, с. 49].

XV–XVI кылымдарда коррупция түшүнүгү аягына чыгып бекемделип, көптөгөн Европа мамлекеттериндеги коррупциянын өсүшү менен байланышкан. Бул учурда коррупция деп чиновниктердин акчага сатылып кетиши салт катары түшүнүлө баштаган.

«Коррупция» түшүнүгү XIII кылымдагы орус кат жазылмаларында баяндалган. Россия мамлекетинде коомдук мамилелер өрчүү убагында 1497-жылы Судебник кабыл алынып, ал боюнча сот адилеттүүлүгү жүргүзүлгөн. Жогоруда айтылган мыйзам актысы мамлекеттик чиновниктерге сот иштерин, арыз даттанууларды кароо учурунда материалдык баалуулуктарды алууга тыюу салган. [64, с. 54]. Россиянын мыйзам актыларынын тарыхы көрсөткөндөй кызмат адамдарынын кээ бир коомго коркунучтуу жүрүм туруму – паракорлук нормативдик деңгээлде орнотулган. Ошону менен бирге каралып жаткан мамилелер боюнча конкреттүү юридикалык жоопкерчилик чаралары орнотулган эмес.

Россияда коррупциялык ишмердүүлүк Иван III доорунда мыйзамда бекилип, Иван Грозный тарабынан катуу жектөөчү чара – өлүм жазасы белгиленген. Иван Грозныйдын атактуу Судебниги биринчи болуп борборлоштурулган мамлекетти жөнөкөйлөштүрүү боюнча саясий багытты тыюу салуучу нормативдик документ саналган. Адилетсиз чечим кабыл алуу паракорлукка тыюу салууну орнотуу [64, с. 80], али калыптана элек жаңы кызматтык укук бузуулардын институтунун «багыттарын» аныктады [64, с. 82].

Белгилей кетүү зарыл Петр Iдин башкаруу мезгилинде, паракорлуктун таралышын эске алуу менен кызмат боюнча коркунучтуу карасанатайлык пайдалануу катары, өзүнүн Указы менен 1713 жылы 13 августа пара алуу үчүн жоопкерчилик менен бир катарда пара бергендиги үчүн да жоопкерчиликти караган [64, с. 89].

Белгилей кетүү маанилүү башкаруу тартибине каршы кылмыштар үчүн жоопкерчилик кыргыздардын адат укугунда XIX кылымдын экинчи жарымына таандык [39, с. 278]. Кыргыздардын адат укугунда бул категориядагы кылмыш үчүн жоопкерчилик орнотулган эки үч гана кылмыштын түрү белгилүү болгон.

Кыргыздардын адат укугунда башкаруу тартибине каршы кылмыштар так теңдештирилген эмес. Мисалы кыргыздардын адат укугунда бийлик өкүлүн мазактоо феодалдык бий төбөлдөрүнүн кадыр баркына карата кылмыш катары таанылган. Жалган ант, же күбөлүк берүү адат укугу боюнча динге карата аракеттер катары эсептелип, мамлекеттик бийликтин ишмердүүлүгүн бузуучу аракеттер катары таанылган эмес. [16, с. 257].

1917 жылдын октябры да коррупцияны жое алган жок жана ага каршы күрөшүү курч көйгөй катары калды. РСФСРдин СНКнын «Паракорлук жөнүндө» 1918-жылдын 8-майындагы Декрети боюнча паракорлук үчүн кылмыш жоопкерчилиги каралган (5 жылдан кем эмес эркиндиктен ажыратуу менен, мажбур эмгекке тартуу каралган).

Совет мамлекетинин калыптануу мезгилинде паракорлук үчүн жоопкерчилик РСФСРдин 1922-ж., 1926-ж., 1960-ж. Кылмыш кодекстери менен каралган. Бул мыйзамдарда пара алгандыгы, бергендиги, ага ортомчулук, пара менен провакация кылгандыгы үчүн жоопкерчилик жөнгө салынган [27, с. 281].

Жыйынтыктап айтканда коррупциянын пайда болушуна, түшүнүк катары орун алуусуна жана жайылышына төмөнкү себептер менен шартталган;

1. Акча мамилелеринин өнүгүшү, мамлекеттик аппараттын санынын өсүшү, мамлекеттик бийлик бутагынын өсүшү.

2. Коррупция коом тарабынан антисоциалдык кубулуш катары кабыл алынышы.

3. Коррупция антисоциалдык социалдык куулуш катары гана эмес бийликти басып алуунун натыйжалуу куралы катары да болгон.

4. «Коррупция» түшүнүгү алгач рим укугунда пайда болуу менен юридикалык формага жана мазмунга ээ болгон.

Адабияттар:

1. Ванцев, В.И. Обсуждение проблем с коррупцией [Текст] / В.И. Ванцев // Информационно-аналитический журнал «К обществу без коррупции». – М., 2002. – № 4 (12). – С.17-21.

2. Философский словарь [Текст] / Под ред. И.Т. Фролова. – М.: Наука, 1991. – 472 с. – 254 с.
3. Темнов, Е.И., Березовская, А.В. Системная коррупция в России [Текст] / Е.И. Темнов, А.В. Березовская. – М.: Наука, 1993. – 125 с.
4. Российское законодательство X-XX веков [Текст] /. Соч.: в 2 т. – М.: Юридическая литература, 1985. – Т.2.
5. Абрамзон, С.М. Киргизы и их этногенетические и историко-культурные связи [Текст] / С.М. Абрамзон. – Фрунзе: Кыргызстан, 1990.
6. Венгеров, А.Б. Теория государства и права [Текст] / А.Б. Венгеров. Учебник. – М.: Юриспруденция, 2000. – 528 с.

Рецензент: к.ю.н. Ибрагимов Т.К.
